

Ermenistan-Azerbaycan Çatışması: Çözülmemesinde Önemli Etkenler ve Geleceğin Senaryoları

Emin Şihaliyev*

Özet

Üzerinden 20 seneyi aşkın bir süre geçmesine rağmen çözüme kavuşamayan Ermenistan-Azerbaycan çatışması ne zaman çözüleceği konusunda belirsizliğini sürdürmektedir. Ateşkesin sağlanmasına rağmen Azerbaycan topraklarının %20'si Ermenistan'ın işgali altındadır. Çatışan taraflar arasında uzlaşma sağlanamadığından sorunun barışçı yollarla çözümü devletlere havale edilmiş ve AGİT'in Minsk Grubu'nun girişimiyle çözüm bulma çabalarına hız verilmiştir. Fakat 1994 senesinden beri devam eden barış görüşmeleri beklentileri karşılayamamış, nihai aşamaya varamamıştır. Devletler ve AGİT'in Minsk Grubu sorunun yalnız çatışan taraflar arasında çözülebileceğini belirterek bunun kesinlikle savaş yolu ile değil, barışçı yollarla çözülmesi gerektiği talebinde bulunmaktadır. Araştırmada Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının gerçek çözüme kavuşamamasındaki önemli etkenler şu şekilde sıralanmıştır:

1. Rusya faktörü
2. Batı'nın çifte standartlar politikası
3. Ermenistan devleti

Bu etkenleri sıralamakla birlikte yazar geleceğin senaryolarını da belirlemiştir.

Anahtar kelimeler: Ermenistan Azerbaycan Çatışması, Rusya, Batı Devletleri, Çifte Standartlar Politikası, Geleceğin Senaryoları

Armenian-Azerbaijan Conflict: No Resolution, Important Factors That Contribute to it and the Future Scenarios

Abstract

Despite the fact that the Armenia-Azerbaijan conflict started twenty years ago there is no resolution for this conflict and the one is not expected in the near future. Twenty percent of the Azerbaijan lands are under occupation by Armenia even though there is no hot conflict between these two countries. There has not been commitment to peace between two sides and the solution for this problem has been entrusted to the states and the process is accelerated by the OSCE Minsk Group. However, expectations for peace and the final resolution have not been reached since the OSCE Minsk Group started this process in 1994. The states and the OSCE Minsk Group declared that the peace resolution could only be reached between the sides of this conflict and demanding that this resolution will only be reached by the peaceful means not the war. As I show in this research, these are the factors why there is no resolution for the Armenian-Azerbaijani conflict.

1. Russian factor
2. Western double standarts policy
3. Armenian state

Besides analysing these factors, the author shows the future scenarios.

Keywords: The Armenia-Azerbaijan conflict, Russia, Western powers, double standarts policy, the future scenarios

Giriş

Yaklaşık 20 senedir çözüm yolları çıkmaz giren Ermenistan-Azerbaycan çatışma-

(*) Doç. Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nabçvan Şubesi, Nabçvan Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. emin.amea@yahoo.com

sı ne zaman çözüme kavuşacağı konusunda belirsizliğini halen korumaktadır. Öncelikle her iki ülkede karşılıklı olarak birbirilerine asla bir araya gelemeyecek düşman gözüyle bakılmaktadır. Böyle bir durumda çatışan taraflar arasında uzlaşmanın mümkün olmayacağı ve barışın sağlanamayacağı kanaati oluşmuştur. 1994 yılında ateşkes sağlansa da Azerbaycan'a bağlı toprakların %20'si işgal altındadır. Ateşkesin ilanından sonra soruna AGİT'in Minsk Grubu'nun girişimiyle çözüm bulunma çabalarına hız verilse de, 20 seneye yakın devam eden barış görüşmeleri de beklentileri karşılayamamakta ve hiçbir sonuç vermemektedir. Çatışmanın çözüm yollarının doğru belirlenmesi için öncelikle onun ortaya çıkma sebeplerini ve sonuçlarını objektif olarak değerlendirmek gerekiyor. Ermenistan'ın izahına göre çatışma Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermenilerin (self determination) kendi kaderlerini tayin etme isteği ve bu isteğin Azerbaycan tarafından güç uygulanması ile önünün kesilmesi sonucu ortaya çıkmıştır.¹ Ermenistan Dağlık Karabağ Ermenilerini desteklemek amacıyla çatışmaya girmiş ve sonuçta "status quo" oluşmuştur. Azerbaycan tarafı ise çatışmayı Ermenistan'ın "Hai-Tabt" doktrininin, "Büyük Ermenistan" ideolojisinin ve işgalci politikasının sonucu olarak değerlendirmektedir.²

Çatışmanın sebeplerinden farklı olarak onun sonuçları daha çok düşündürücüdür. Çatışmanın sonuçlarına yaklaşım konusunda genel bir görüş mevcuttur: Ermenistan Dağlık Karabağ'a hiçbir şekilde ait olmayan ve sırf Azeri nüfustan oluşan yedi bölgeyi 20 seneyi aşkın bir süredir işgal altında tutmaktadır. Böyle bir durumda "sebeup ve sonuc" a çok ciddi yaklaşım farklılığı meydana gelmiş ve çatışmanın çözümü bir hayli çıkmaza girmiştir. Yürütülen girişimlerde Azerbaycan tarafı çatışmanın ilk aşamada sonuçlarının, Ermenistan tarafı ise sebeplerinin ortadan kaldırılmasında ısrarlıdır. Minsk Grubu eşbaşkanları çözüm önerilerinde bu iki varyasyonun uzlaştırılmasına çalışmışlardır. 1994 senesinden itibaren devam eden barış görüş-

melerinde uzlaşmanın sağlanmasına çalışılsa da hiçbir ilerleme kat edilememiştir. Çünkü öneriler ya çatışan taraflarca kabul görmüyor, ya da taraflardan biri önerilere sıcak baksa da, diğer taraf kendisi açısından tamamen olumsuz karşılıyor. AGİT'in Minsk Grubu tarafından sunulmuş olan üç teklif şöyledir:

Haziran 1997 tarihinde sunulan "Pa-ket Çözüm", Ekim 1997'de sunulan "Aşamalı Çözüm", Kasım 1998'de ise sunulan "Ortak Devlet" önerisi. Önerilerin ilk ikisi Ermenistan, sonuncusu ise Azerbaycan tarafından reddedilmiştir. Bu tekliflerden başka 29 Kasım 2007 tarihinde İspanya'nın başkenti Madrid'de Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri Bakanları ile AGİT'in Minsk Grubu eşbaşkanları arasında gerçekleşen görüşmede daha sonraları "Madrid İlkeleri" adı ile bilinecek sorunun çözümü için yeni bir yol çizilmiştir.³ Sorunun çözümüne yönelik diğer bir adım da Kasım 2008'de imzalanan Moskova Deklarasyonu'dur. Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ile Ermenistan Devlet Başkanı Serj Sarkisyan arasında imzalanan deklarasyon sorunun uluslararası hukuk çerçevesinde barışçı yollarla çözülmesine vurgu yapmaktadır. Deklarasyonda ayrıca 2007 Madrid prensiplerine vurgu yapılıyor. Madrid ilkeleri Ermeni güçlerin Dağlık Karabağ'ın dışında işgal ettikleri bölgelerden çekilmesini ve sonra Karabağ'da referanduma gidecek bir sürecin başlamasını içeriyordu. Ermenistan Madrid ilkelerini kabul etmemiştir.⁴ Bu

- 1) Robert Koçaryan, "İskat Vıgodı v Sglajivaniı Protivoretçiy" (Zıtlıklarn Ortadan Kaldırılmasında Çözüm Yolları), Mejdunarodnaya jizn, №2, (2003), Moskova 2003, s. 31-32.; Vladimir Kazimirov, Mir Karabahu. Posredničestvo Rossii v Uregulirovanii Nagorno-Karabahskogo Konflikta (Karabağ'a Barış. Dağlık Karabağ Çatışmasının Çözümünde Rusya'nın Arabuluculuğu), Moskova 2009, s. 271.
- 2) Emin Şihaliyev, Ermenistan-Azerbaycan Münakaşası Sivilizasiyalararası Münasebetler Kontekstinde, Bakü 2011, s. 106-124.; Ermin Şihaliyev, "Psihologičeskaya i Religioznaya Podopleka Armyansko-go Voprosa" (Ermeni Meselesinin Psikolojik ve Dini Boyutu), jurnal "Nasledıye", №6/48, (2010), Moskova 2010, s. 48-51; Haleddin İbrahımlı, Değişen Avrasya'da Kafkasya, Ankara 2001, s. 43-53.
- 3) Rövsen İbrahımov, "Dağlık Karabağ Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", Karabağ: Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, Kafkaz Üniversitesi Beynelhalk Münakaşaları Araştırma Merkezi, №002, (2010), Bakü 2010, s. 395.
- 4) Elnur İsmayılov, "Türkiye-Ermenistan Münasebetleri Kontekstinde Dağlık Karabağ Münakaşası", Karabağ: Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, Kafkaz Üniversitesi Beynelhalk Münakaşaları Araştırma Merkezi, №002, (2010), Bakü 2010, s. 173-174.; Kamer Kasım, "Türkiye'nin Kafkasya Politikası: Fırsatlar ve Güvenlik Problemleri", Türk Dış Politikası. Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri, Ankara 2009, s. 63.; Şihaliyev, a.g.e., s. 65.

devlet Dağlık Karabağ'ın statüsü belirlenmeden işgal altında tuttuğu 5 bölgeyi (bir kaç yıl sonra ise diğer iki bölgeyi) boşaltmamakta ısrarlıdır. Ermenistan'ın düşüncesine göre şayet ordu 5 bölgeden çekilirse askeri ve jeopolitik bakımdan elverişsiz duruma düşecek, Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığı tehlikeye girecek, Ermeniler savaş hattında bulunan savunma sistemini ortadan kaldırınca, yani 5 bölgeyi geri iade edince Azerbaycan askeri bakımdan avantajlı, Ermenistan ise zayıf ve dezavantajlı duruma gelecektir. Bu sebepten Ermenistan işgal ettiği bölgelerden çekilmektedir. Ermenistan tarafı çözümün yalnız Karabağ'a bağımsız devlet statüsü verilirse mümkün olabileceğini dile getirirken, Azerbaycan tarafı Karabağ'a bir otonomi hakkı verilmesinin ötesinde bir çözümün olamayacağını vurgulamaktadır.⁵

Ermenistan'ın ilk aşamada öncelikle Dağlık Karabağ'ın statüsünün belirlenmesi yönünde talepte bulunması uluslararası hukuka aykırıdır. Bu statüsün yalnız işgal gerçeği kalktıktan sonra belirlenebilir. Görünen o ki, çatışma ile ilgili, haklı veya haksız tarafın belirlenmesi konusunda devletlerin ve uluslararası kurumların tutumu gerçekçi değil. Süreç içerisinde işgalin sona erdirilmesine yönelik bazı BM Güvenlik Konseyi kararları alınmıştır. Bunlar: 822 sayılı 30 Nisan 1993 tarihli, 853 sayılı 29 Temmuz 1993 tarihli, 874 sayılı 14 Ekim 1993 tarihli ve 884 sayılı 11 Kasım 1993 tarihli kararlardır. Bu kararlarda işgalci güçlerin işgal edilen bölgelerden çekilmesi talep edilse de işgale uğrayan ve işgalci devletlerin isimleri belirtilmemiş, karar yürürlüğe girerse de işgalci taraf bu kararları ihlal etmiştir.⁶

BM Genel Kurulu'nda 14 Mart 2008 tarihinde alınan karar ise konu ile ilgili son dönemlerdeki en önemli karardır. 39 lehte, 7 karşı oy ile alınan karar Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne vurgu yapmakta ve Ermeni kuvvetlerin işgal altındaki topraklardan çekilmesini istemektedir. Karar ayrıca yerinden edilen nüfusun geri dönme hakkını da içermektedir.

14 Mart 2008 yılında BMT Genel Konseyi'nin 62.ci oturum çerçevesinde düzenlenen toplantısında Konsey'in talepte bulunduğu "Ermeni güçlerinin kayıtsız, şartsız işgal edilmiş Azerbaycan topraklarını derhal terk etmeleri" ile ilgili 2. maddesi oylamaya sunulurken AGİT'in Minsk Grubu eşbaşkanları olan Rusya, ABD ve Fransa'nın karşı oy kullanmaları ve bu kararın yürürlüğe girmesine tepki göstermeleri ise Azerbaycan'da Minsk Grubu'na olan güveni sarsmıştır. Eğer bu madde yerine getirilmiş olsaydı, çatışma tamamen çözüme kavuşmuş olacaktı. Fakat bu çözümü engelleyen Minsk Grubu'nun eşbaşkanları (Rusya, ABD ve Fransa) kararın Ermenistan'ın da rızasının alınmasıyla yürürlüğe girebileceğini belirterek, dengeli toprak bütünlüğü tekliflerini öne sürdüler.⁷ Halbuki uluslararası hukukta dengeli toprak bütünlüğü terimine rastlanmamaktadır. Bütün bunlar arabuluculuk misyonunu yüklenen devletlerin BM Genel Konseyi'nde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıyan ve Ermenistan'ın işgalci devlet olduğunu beyan eden karara tepki göstermekle Ermenistan'ı desteklediklerini açık şekilde ispat etmektedir. Azerbaycan tarafı bütün resmi ve qayri resmi boyutlarda düzenlenen görüşmelerde çatışmanın barış yolu ile çözümünün yalnız uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde mümkün olduğunu defalarca beyan etmesine rağmen problemin çözümünde istekli görünmeye çalışan güçler, tarafların karşılıklı tavizlerde bulunmasını daha gerçekçi kabul ederek, özellikle şunu da vurgulamaktadırlar ki, bu çatışmanın çözümünde galip taraf olamaz ve eğer sorunun halli yönünde uluslararası hukuk kurallarına istinat edilemezse, o zaman taraflar ortak anlaşmaya varmalıydılar. Bu ortak anlaşma hangi boyutta olabilir? Yani Azerbaycan işgal altında tutulan toprakları için tavizler mi ver-

(5) Samir Hamitov, "Dağlık Karabağ Münakaşası 2020 Yılında: Barış, Yoksa Müharebe?", *Dirçeliş-XXI asır dergisi*, sy. 153-154, (2011), Bakü 2011, s. 151.

(6) Şihaliyev, a.g.e., s. 215.; Araz Aslanlı, "Ermenistan'ın Azerbaycan Topraklarını İşgali Sorununun Hukuki Boyutu: Azerbaycan'ın Meşru Müdafaa Hakkı Devam Ediyor mu?" *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, sy. 9, (2003), Ankara 2003, s. 104.

(7) Aziz Mustafa, "Vasiteçilerden Növbeti Riyakarlık", *Zaman Gazetesi*, 19 Mart 2008.

meli, yoksa XXI yüzyılın sivilizasyon devleti olabilmesi için Ermenistan'la karşılıklı işbirliği içerisinde mi olmalıdır? Tabii ki, bu reel çözüm yolu değildir. Ermenistan'ın da işgal ettiği topraklardan gönüllü olarak çekileceği bir hayli mantıksız gözükmektedir. Azerbaycan tarafı Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan çekilmeyeceği ana kadar onunla herhangi bir ilişki kuramayacağını belirtmektedir. Dolayısı ile Batı'nın çatışmanın çözümü ile bağlı yaptıkları girişimler sonuç vermemektedir. Aslında bu girişimlerin sonuç vermemesinin asıl nedeni bu devletlerin politikalarının belirsiz olmasından kaynaklanmaktadır. ABD, Fransa, İngiltere, Almanya ve diğer Batı devletleri Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanısalar da Ermenistan'ın işgalci devlet olduğunu kabul ve işgal ettiği topraklardan çıkmasını talep etmemekte, bilakis çatışan tarafların bizzat kendi aralarında uzlaşmalarını daha gerçekçi bulmakta ve soruna AGİT'in Minsk Grubu çerçevesinde yaklaşmaktadırlar. Eğer çatışan taraflar sorunu kendileri çözeceklerse, AGİT'in Minsk Grubu'nun hangi görevi yerine getirdiği anlaşılabilmiş değildir.

Sorunun Çözümüne Kavuşamamasında Birinci Etken – Rusya Faktörü

Ermenistan-Azerbaycan çatışması Rusya'nın jeopolitik öncelikleri ve çıkarları çerçevesinde farklı bir konuma sahiptir. Çatışmayı Rusya'sız düşünmek mümkün değildir. Azerbaycanlı stratejist Vefa Guluzade, *"Azerbaycan halkını esir almış problemin köküne göz atılırsa, Azerbaycan Türklerinin dünya hükümlerinde Rus milli ideolojisinin kurbanları, Ermenilerin ise bu hükümlerinde gerçekleştirme araçlarından biri olduğu görülebilir"*, diye belirtmektedir.⁸ Gerçekten de Rusya uzun süre Azerbaycan'da huzursuzluğun bulunmasına, bu süre içerisinde kendisinin eski nüfuzunu kazanmasına, gelecekte Azerbaycan'ın yeniden Rusya'nın kolonisi haline getirilmesine çalışmakta ve dolayısı ile Ermenistan'ı desteklemektedir. Halbuki AGİT'in Minsk Grubu'nun eşbaşkanların-

dan biri olarak bu devletin asıl görevi her iki devlet arasında kalıcı ve adaletli bir barışın egemen olmasına çalışmaktır. 14 Mart 2008 yılında BM Genel Konseyi'nin 62. oturumu çerçevesinde düzenlenen toplantısında karara bağlanan *"Azerbaycan'ın İşgal Edilmiş Bölgelerinde Durum"* başlıklı kararına burada yeniden dikkat çekmek zorundayız. Kararın ikinci maddesi gereğince BM Genel Konseyi aşağıdaki talepte bulunmaktadır: *"Ermeni güçleri kayıtsız, şartsız işgal edilmiş Azerbaycan topraklarını derhal terk etsin"*.⁹

BMT Genel Konseyi'nde adı geçen karar oylamaya sunulurken bu kararın yürürlüğe girmesinin aleyhinde olan 7 devletten biri Rusya oldu. Onun karşı cephede durması Rusya'nın barış misyonunu gerçekleştirmek istemediğini ortaya koymaktadır. Tabii ki, çatışmayı bizzat kendisi yaratan devlet kendi çıkarlarını ve taleplerini gerçekleştirmeden hiçbir şekilde sorunun düzene girmesinde istekli olamaz. Belirtilmesi gereken hususlardan biri AGİT'in Minsk Grubu'nun eşbaşkanlarından biri olarak Rusya çatışma yörüngesine bir rastlantı sonucu dahil edilmemiştir. Daha doğrusu, Rusya kendisini bu yörüngeye dahil ettirmekle sorunun anahtarının bizzat kendi elinde olduğunu bir daha beyan etmiştir. Her şeyden önce Azerbaycan Rusya için öncelikli bir hedeftir. Onun itaat etmesi Türk Dünyası'nın kapısının Türkiye'ye kapanmasına yardım edecektir ki, bu da Rusya'nın Türk Dünyası üzerindeki etkisini yeniden artıracaktır. Bağımsız bir Azerbaycan politik, manevi, milli, zengin enerji kaynakları açısından Türk Dünyası arasındaki ilişkilerde önemli bir kapı ve Batı'nın girişi için bir koridor rolünü oynamaktadır. Fakat bağımlı bir Azerbaycan Türk Dünyası arasındaki ilişkilerin kapanması ve böylece siyasal bakımdan Rusya'yla yeniden bütünleşmesi için baskılarına karşı açık olması demektir.¹⁰ Azerbaycan'ı Rusya için cazip kılan jeopolitik nedenler aşağıdaki biçimde sıralanabilir:

(8) Vefa Guluzade, Geleceğin Ufukları, Bakü 1999, s. 101.

(9) <http://www.azerbaijan.az/News/newse.html?lang=en&did=2008-03-15> (Erişim Tarihi: 19.05.2008).

(10) Zbigniew Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere, İstanbul 1998, s. 110.

• *Azerbaycan'ı etki alanında tutarak etkisini Yakın Doğu'ya ve Orta Asya'ya yaymak; dahası ülkeyi stratejik hava kuvvetleri için ileri üs olarak kullanma olanağı sağlamak;*

• *Azerbaycan'ı etki alanında tutarak Batı'yı ekonomik açıdan kendisine bağımlı hale getirmek;*

• *Uzak dış pazarlardan stratejik kaynak alma zorunluluğundan kurtulabilmek için ekonomik açıdan Azerbaycan'ın zengin doğal kaynaklarına sahip olmak;*

• *Azerbaycan üzerinde etkinliğini sağlayarak Türk Dünyası'nı parçalamak ve Türkiye'nin Türk Dünyası'ndaki etkisini engellemek.*

Fakat Azerbaycan'ın boyun eğmemesi, kendi sınırları içerisinde Rus askeri üslerini kabule yanaşmayarak Moskova'nın taleplerini reddetmesi Rusya'nın Ermenistan-Azerbaycan çatışmasındaki tutumunu kötüye kullanarak Ermenistan'daki askeri varlığını yasallaştırmış ve Azerbaycan'a siyasal baskı uygulamıştır. Bu durumu fevkelade fırsat olarak değerlendiren Ermenistan kendisini adeta Rusya'nın kucağına atmıştır. O, kendisini Kafkasya'da Rusya'nın jeopolitik operasyon arenası ve "uygulayıcısı" olarak görmektedir. Çünkü düşüncesine göre, Rusya olmadan bu ortamda rahat nefes alabilmesi söz konusu olamaz. Bu, tıpkı ABD olmadan Orta Doğu'da nefes alamayacak olan ve yapay olarak kurulmuş İsrail'in durumuna benzetilebilir. Rus askeri kuvvetleri Azerbaycan'dan çıkarıldığı ve Gürcistan'a güveni olmadığı için Ermenistan Rusya'nın "çıkarları" ve "amaçları" yolunda tek uygulayıcısına dönüşmüştür. Ermenistan Rusya'nın bu siyaseti devam ettiği sürece Azerbaycan topraklarından geri çekilmeme görüşündedir. Rus stratejisti Aleksandr Dugin, Ermenilerin ve Ermenistan'ın Rusya açısından önemini şu şekilde değerlendirmektedir: "*Ermeniler Rusya ile jeopolitik bağlantılarını çok canlı idrak eden Hıristiyan bir halktır. Türkiye'den Azerbaycan'a ve Orta Asya'ya giden yolun Ermenistan ve Karabağ'dan geçmesi nedeniyle Ermeniler son derece strate-*

jik önemdeki topraklarda bulunmaktadır. Erivan Türkiye'yi kıta içi mekanlardan koparan önemli bir stratejik halka haline gelmiştir".¹¹

Son derece doğru ve mantıklı bulduğumuz bu yaklaşımla birlikte Ermenistan jeopolitiğini Rusya açısından önemini aşağıdaki şekilde de değerlendirmek mümkündür:

• *Ermenistan'ı Türkiye'nin, ABD, NATO ve Avrupa Birliği'nin Kafkasya politikasına karşı denge unsuru olarak kullanmak;*

• *Ermenistan sayesinde Kafkasya'daki politik ve askeri varlığını koruyarak, bölgede konuşlandığı üslerle Azerbaycan'ı ve Gürcistan'ı kontrol altında tutmak;*

• *Ermenistan ve Ermeniler aracılığı ile bölgede etnik çatışmalar çıkarabilme olanağına sahip olmak;*

• *Ermenistan'ı Rusya'nın bölgedeki politik ve ekonomik çıkarlarının korunması yönünde bir bekçi haline getirmek;*

• *Genel olarak Kafkasya'yı savunma ve kontrol sayesinde Rusya'nın kendisine yönelik güneyden yapılabilecek müdahaleler karşısında gereken önlemleri almak.*

Konuya daha geniş açıdan bakacak olursak, "*Ermeni Faktörü*" Rusya'nın politik olmakla birlikte, ekonomik açıdan da Azerbaycan'a ve Gürcistan'a yönelik bir baskı aracıdır. Burada öncelikle Rusya'nın Azerbaycan'ın ve Gürcistan'ın bağımsızlığını ve her iki devletin enerji projelerinde varlığını hazmedememesinin etkisi büyüktür.

Rusya, Batı sermayesini Hazar Denizi'nden uzak tutmanın mümkün olmadığını anladıktan sonra bütün yolları deneyerek Azerbaycan petrolünü kendi sınırları içerisinde geçirmeye çalışmıştır. Rusya, Kuzey güzergahının çok daha güvenli olduğunu ispat etmek için 1994 yılının Aralık ayında Çeçenistan Savaşı'nı başlatmış ve ardından Batı

(11) Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, İstanbul 2004, s. 78.

ülke ve şirketlerine baskı yaparak 1995 yılında Bakü-Novorossiysk hattını ilkin petrol ihracı hattı olarak kabul ettirmeyi başarmıştır. Rusya aynı zamanda bölgede ciddi etnik ve politik sarsıntıların vuku bulabileceğini iddia ederek Bakü Tiflis Ceyhan'a yönelik geniş bir kampanya da başlatmıştır.¹² Bütün baskılara rağmen Azerbaycan petrol politikasını değiştirmemiş ve sahip olduğu doğal servetler üzerindeki milli haklarını korumayı başarmıştır. Diğer taraftan, 27 Haziran 2006 yılında Avrupa Komisyonu Karadeniz bölgesinden üç ülke (Türkiye, Bulgaristan ve Romanya) ve Macaristan ile Avusturya "Nabucco"yu gerçekleştirmek için anlaşmıştır. Bu hat Türkmenistan ve Azerbaycan'dan Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan yolu ile Avusturya'ya 30 milyar m³ civarında doğal gaz nakledecek boru hattı idi.¹³

Alternatif enerji projeleri dünya pazarlarına, özellikle Avrupa'ya petrol ve gazı temin eden en büyük tedarikçi olan Rusya için hiç de elverişli değildi. Moskova'yı rahatsız eden asıl mesele Rusya'nın politik ve ekonomik açıdan eski Sovyet Cumhuriyetleri ve Avrupa ülkeleri üzerinde kurmuş olduğu baskı gücünün azalması ve tranzit ücretlerinden gelen ek gelirlerden mahrum bırakılması anlamı taşıyordu.¹⁴ Bütün bunları değerlendiren Rusya dünyanın büyük güçlerinden biri olarak eski nüfuzunu kazanmak için kesin olarak harekete geçmeye karar verdi. O, bir taraftan alternatif enerji projelerinin gerçekleşmesine engel olmak, diğer taraftan da Avrupa'yı ekonomik açıdan bağımlı hale getirmek için 8 Ağustos 2008 yılında Gürcistan'a saldırmış, onun toprak bütünlüğünü bozarak bölgede Güney Osetya ve Abhazya gibi ayrı ayrı yapay bağımsız devlet oluşturmuştur. Bu, aynı zamanda Batı'ya verilen en ağır cevap olarak da nitelendirilebilir.¹⁵

Gürcü araştırmacısı Nika Çitadze, Rusya'nın Gürcistan'a saldırısını Moskova'nın Asya'dan Avrupa'ya giden enerji naklini kendi tekeline alma niyeti,¹⁶ Gürcistan ve Azerbaycan topraklarından geçen boru hat-

ları üzerinde kontrol kurma arzusu ile izah etmektedir.¹⁷

Böylece, Rusya hem Azerbaycan'da, hem de Gürcistan'da ciddi etnik ve politik gerginliklere ortam hazırlayarak enerji projelerinin gerçekleşmesine engel olmaya çalışmış, kontrolü elden bırakmamak için her iki bölgedeki ayrımcı güçleri desteklemiş ve Ermenistan'da Rus askeri üslerinin sayısını artırmıştır. Ermenistan ise Azerbaycan ve Türkiye'den gelebilecek askeri müdahale tehditleri karşısında Rusya'nın askeri desteğine ihtiyaç duymuştur. 1991 senesinden beri Rusya ile askeri ilişkilere önem veren Ermenistan Azerbaycan topraklarının işgal edilmesinde de Rusya'nın tam desteğini almıştır.

Ermenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra başta Rusya olmakla Bağımsız Devletler Birliği (BDT) çerçevesinde askeri ilişkilerini geliştirmiş, bu bağlamda 15 Mayıs 1992'te BDT'ye üye devletlerin Taşkent'te imzaladığı Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne katılmış ve 7 Ekim 2002'de kabul edilen tüzüğü Ermenistan Parlamentosu onaylamıştır.¹⁸ Üye devletler arasında askeri-politik işbirliğini öngören BDT Devlet Başkanları Komitesi'nin kabul ettiği "BDT Entegre Çalışmalarının Genel Yönleri" adlı memorandum Ermenistan tarafından desteklenmiştir. 10 Şubat 1995'te "Kollektif Güvenlik Antlaşması'na Üye Devletler Arasında Kolektif Güvenlik Konsepti" adlı anlaşmayı kabul etmiş ve Kasım 1995'te Ermenistan Parlamentosu bu anlaşmayı onaylamıştır. Ermenistan, BDT çerçevesinde "Hava Savunma Sistemi Koordinasyon Komitesi" ve "Askeri Teknik Komite" olmakla iki askeri organda temsil olunmaktadır.¹⁹

(12) Ali Hasanov, Müasir Beynelhalk Münasebetler ve Azerbaycan'ın Xarici Siyaseti, Bakü 2005, s. 672.

(13) Nika Çitadze, "Gürcistan-Rusya Savaşının Ardından Güney Kafkasya'da Güvenlik", Türk Dış Politikası. Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri, Ankara 2009, s. 123.

(14) Çitadze, a.g.m., s. 124.

(15) Çitadze, a.g.m., s. 125.

(16) Çitadze, a.g.m., s. 129.

(17) Çitadze, a.g.m., s. 132.

(18) Natsionalnoe Sobranie Armenii Ratifiçirovalo Ustav Organizatçii Dogovora o Kollektivnoy Bezopasnosti. (<http://www.newspb.ru/allnews/155192/> (Erişim Tarihi: 15.04.2003)).

(19) Hatem Cabbarlı, Ermenistan-Rusya İlişkileri veya Rusya'nın Bir Eyaleti "Bağımsız Ermenistan", Ankara 2004, s. 21.

İki ülke arasındaki askeri işbirliğinin temeli Ermenistan ve Rusya Cumhurbaşkanlarının 21 Ağustos 1992 yılında Ermenistan'da konuşlandırılan Rus silahlı kuvvetlerinin hukuki statüsü konusunda Moskova anlaşmasını imzaladıkları zaman atılmıştır.²⁰ İki ülke arasındaki askeri işbirliği özellikle Ermenistan Devlet Başkanı Levon Ter-Petrosyan döneminde daha da gelişmiş, çeşitli askeri anlaşmalar imzalanmıştır. 1992 yılına kadar eski Sovyetler Birliği'nin 7. Muhafız Ordusu Ermenistan'da bulunmuştur. Aynı yılın ortalarında 7. Muhafız Ordusu'na bağlı 16. ve 17. Tümen Ermenistan'a devredilmiştir. Ermenistan ve Rusya arasında 21 Ekim 1994'de imzalanan anlaşma şartlarına göre, Rusya'ya Gümrü ve Erivan'da olmak üzere iki askeri üs kurmasına izin verilmiştir.²¹ Aslında bu askeri üsler daha Sovyetler Birliği dağılmadan önce de Ermenistan'da bulunmaktaydı. Ancak Ermenistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra bu üslerin hukuki statüsü ile ilgili belirsizlik söz konusu olmuştur. Ermenistan bu üsleri ulusal bağımsızlıklarının garantörü olarak gördüğü için bu konuda Rusya için sorun çıkarmamıştır. Ağustos 1997'de Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan Rusya ile Dostluk ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması'nı imzalamıştır. Anlaşmanın ikinci maddesinde gösterilmektedir: "...Anlaşmaya varan taraflar, her hangi silahlı saldırı tebliğesi ile karşılaşır veya silahlı saldırıya uğrarsa, en kısa sürede anlaşmayı imzalayan diğer tarafla görüşmelere başlayarak savunmayı sağlayacak, barış ve güvenliğin korunması yönünde ortak hareket edeceklerdir".²²

Üçüncü maddede ise "...Anlaşmaya varan taraflar, her hangi bir devlet veya devletler grubu tarafından barış ve güvenliği tehdit edildiği takdirde, barış ve güvenliğin sağlanması için BM anlaşmasınının 51. maddesi gereğince askeri yardım da dahil olmak üzere birbirilerine yardım edeceklerdir" demektedir.²³

2000'de taraflar arasında Gümrü'de konuşlanan Rus askeri üssünün gayrimenkulları ile birlikte karşılıksız olarak 25 yıllığına Rusya'nın kontrolüne verilmesini öngören ve eğer taraflar isterlerse 5 yıl daha uzatılması

konusunda bir anlaşma imzalanmıştır.²⁴ 20 Ağustos 2010'da ise Rusya Ermenistan'da konuşlanan askeri üslerin müddetini 2044 yılına kadar uzatmıştır.²⁵

Bu anlaşmalardan ortaya çıkan duruma göre, eğer Azerbaycan kendi yasal haklarından yararlanarak işgal altında olan topraklarını geri almak için girişimlerde bulunursa, Rusya'nın askeri müdahalesi ile karşılaşacaktır. Ermenistan'da Rus askeri varlığının bulunması Rusya'ya sadece Ermenistan'a değil, aynı zamanda tüm Kafkasya'da gelişen siyasi olaylara müdahale etmek olanağı sağlamıştır. Günümüzde Rusya'nın Ermenistan'ın Gümrü şehrinde 12, Ahuryan'da 4, Aragaç'ta 2, Eşterek'te 1, Erivan'da 7, Kafan'da 1, ve Nubarşen kasabasında 2 askeri üs olmak üzere toplam 29 askeri karakolu bulunmaktadır.²⁶ Rus askeri üslerinin yerleştiği bölgelere dikkat edilirse toplam 14 üssün Türkiye sınırına yakın bölgelerde konuşlandığı görülmektedir. Ermenistan bununla da yetinmeyip 22 Aralık 2002'de Gürcistan'da çıkan muhabere birliklerinin bir kısmını kendi sınırlarında konuşlandırmıştır. Bu birlikler, Rusya'nın Güney Kafkasya Askeri Birlikleri Komutanlığı'na verilmiştir

Askeri işbirliği çerçevesinde imzalandığı tarihlerden itibaren Rusya tarafından Ermenistan'a silah ve cephane yardımı yapılmaktadır. "Medya Forum"dan elde edilen bilgilere göre sadece 2008 yılında gönderilen silahların genel değeri 800 milyon dolardır.²⁷ AGİT'in Minsk Grubu'nun eşbaşkanlarından

(20) Emin Şihaliyev, Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya, İran, Türkiye Rekabetleri ve Ermeni Faktörü, Ankara 2004, s. 113.

(21) Marat Kenjetaev, "Oboronnyaya Promişlennost Respubliki Armeniya". <http://cast.ru/russian/publish/1997/oct-dec/1.html> (Erişim Tarihi: 17.12.1999).

(22) Cabbarlı, a.g.e., s. 21.

(23) Cabbarlı, a.g.e., s. 22.

(24) Dina Malışeva, "Problemi Bezopasnosti na Kavkaze". http://www.ca-c.org/online/2001/journal_rus/cac-01/05.malishr.shtml (Erişim Tarihi: 07.02.2003).

(25) Elhan Şahinoğlu, "Rusya-Ermenistan Askeri İşbirliğine Karşı Türkiye-Azerbaycan İşbirliği". <http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=5350&kat1=1> (Erişim Tarihi: 02.12.2003).

(26) Marat Kenjetaev, "Oboronnyaya Promişlennost Respubliki Armeniya". <http://cast.ru/russian/publish/1997/oct-dec/1.html> (Erişim Tarihi: 17.12.1999).

(27) Rusya'nın Ermenistan'a Verdiği 800 Milyon Dolarlık Yeni Silahların Listesi Su Yüzüne Çıktı. http://www.mediaforum.az/articles.php?lang=azp&age=00&article_id=20090108032400605 (Erişim Tarihi: 11.11.2011).

biri olarak Rusya'nın bu adımı onun arabulucu misyonu için kabul edilemez. O, hem çatışan taraflar arasında arabuluculuk yapmakta, diğer taraftan da Ermenistan'ı silahlandırmaktadır. Fakat Rusya bu adımı atmakla sırf Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü olarak Ermenistan'la ilişkiler kurduğunu ve bunun AGİT'in Minsk Grubu'ndaki faaliyeti ile hiçbir bağlantısının olmadığını iddia etmektedir. Hatta eğer Azerbaycan da bu örgütün üyesi olsaydı, onun da Rusya'dan aynı yardımı alabileceğini belirtmiştir. Dolayısı ile kinayeli şekilde bütün suç Azerbaycan'ın üzerine yüklenmektedir. Azerbaycan'ın %20 topraklarını işgal altında tutan Ermenistan'ın bu örgütte yer alması dikkate alınır, Azerbaycan'ın da aynı örgüte üye olması hiçbir şekilde düşünülemez. Ermenistan bu örgüte üye olmakla kendini Türkiye ve Azerbaycan'dan korumak istemiştir. Böyle bir durumda Azerbaycan aynı örgüte üye olursa, kendini kimden koruyacak? Ermenistan ve Rusya'dan mı? Hemen belirtelim ki, Rusya ile Gürcistan arasında vuku bulan Ağustos olaylarından sonra Moskova Erivan'la daha sıkı askeri işbirliğine yönelmiştir. Rusya atmış olduğu bu adımla Karabağ sorununun çözümünün Moskova'nın çıkarlarına uygun olmadığını göstermiştir. Aksi takdirde Azerbaycan topraklarını işgal eden Ermenistan'a 800 milyon \$ tutarında silah ve cephane vermezdi. Bu hareket bölgede barışa hizmet etmemekle birlikte Güney Kafkasya'da gerginliğin artması ve istikrarın bozulmasına ortam yaratmıştır. Genel olarak Moskova'nın dış politika açıklamaları göstermiştir ki, Rusya eski Sovyetler Birliği'nin tüm alanı ile birlikte Güney Kafkasya'yı kendisinin özel bir jeostratejik çıkar bölgesi olarak görmektedir. Bu bakımdan Rusya Güney Kafkasya'da, dolayısı ile Ermenistan-Azerbaycan çatışmasında kilit konuma sahiptir.

Sorunun Çözümüne Kavuşamamasında İkinci Etken – Batı'nın Çifte Standartlar Politikası

Batı devletleri Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanımalarını beyan etmelerine

rağmen Ermenistan'ın işgalci politikasına, dolayısı ile Ermenistan-Azerbaycan çatışmasına yaklaşımları AGİT'in Minsk Grubu çerçevesinde değerlendirilmektedir. "Ermeni faktörü" nün Rusya'nın politik olmakla birlikte, ekonomik açıdan da hem bölge devletlerine, hem de ilgili devletlere yönelik baskı aracı olduğu bir gerçektir. Rusya yukarıda da belirtildiği gibi, Ermenistan'ı Türkiye'nin, ABD, NATO ve Avrupa Birliği'nin Kafkasya politikasına karşı denge unsuru olarak kullanmakta, Ermenistan sayesinde Kafkasya'daki politik ve askeri varlığını koruyarak, bölgede konuşlandığı üslerle Azerbaycan'ı ve Gürcistan'ı kontrol altında tutmakta ve bu sayede kendisine yönelik güneyden yapılabilecek müdahaleler karşısında gereken önlemleri almaktadır. Diğer taraftan, Rusya Kafkasya'daki devletlere eski eyaletleri olarak bakmakta, dolayısı ile Azerbaycan'ın bağımsızlığını ve bu devletin enerji projelerinde varlığını hazmedemekte ve bu suretle Azerbaycan'a acı bir ders vermek için Ermenistan'ı korumakta ve silahlandırmaktadır. Bu açıdan Azerbaycan karşısında Ermenistan'ın Rusya tarafından desteklenmesi anlaşılabilir. Fakat Ermenistan-Azerbaycan çatışmasında Batı'nın karasızlığı ve Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından geri çekilmesi ile ilgili BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarına tepkileri Batı'nın anlaşılmayan politikasını ortaya koymaktadır.

Ermenistan Azerbaycan çatışması tek bir sebep yüzünden dondurulmuş (frozen conflict) vaziyettedir: *çatışan tarafların karşıt tutumları*. Her iki taraf "Sıfır Sonuçlu Oyun"un içerisinde yer almaktadır. Eğer Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü tanınırsa, Dağlık Karabağ "de facto" bağımsızlığından ve Ermenistan da "Büyük Ermenistan" iddialarından vaz geçmek zorunda kalacak. Dağlık Karabağ'ın "de facto" bağımsızlığı "de jure" olursa, o zaman Azerbaycan kendi topraklarının büyük bir kısmını kaybedecek ve onun toprak bütünlüğü pozulmuş olacak. Bu yüzden Rusya istisna olmakla AGİT'in diğer

Batılı eşbaşkanlarının ABD ve Fransa ve de diğer Avrupa devletlerinin tutumu belirsizdir. Diğer bir deyişle, Batı devletleri çatışan taraflardan birine yönelik attığı adımı diğerine yönelik attığı adımla dengelemek zorunda kalıyorlar. Minsk Grubu'nun eşbaşkanları olmayan devletler Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki sorunu her zaman AGİT'in Minsk Grubu çerçevesinde değerlendirerek her iki ülke ile karşılıklı samimi ilişkiler kurmak istediklerini belirtmektedirler. Minsk Grubu'nun Batılı eşbaşkanlar olan ABD ve Fransa sorununun barışçıl yollarla çözülmesi gerektiği talebinde bulunsalar da, hukuki açıdan BM Genel Konseyi'nin kararlarına açık şekilde tepki göstermektedirler. Onlara göre öncelikli mesele çatışan taraflar arasında uzlaşmanın sağlanmasıdır. Güney Kafkasya sorunları ile ilgili Amerikalı uzman Tomas Ambrosio ABD'nin çatışma ile ilgili tutumunu net olarak açıklamıştır: *"Taraflar arasında anlaşma sağlanamayana kadar ABD'nin tutumu değişmeyecek ve gelecekte de değişmesi zor. Diğer uluslararası ve yerel sorunlar dikkate alınır, Dağlık Karabağ çatışması ABD yönetiminde fazla önem taşımamaktadır"*.²⁸

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ABD'nin, yeni bağımsızlıklarını kazanan cumhuriyetlerle ilişkilerin kurulabilmesi için 5 koşul öne sürdüğünü de hatırlatmakta fayda vardır. Bu koşullardan ilki, şayet bu cumhuriyetlerden biri diğerine yönelik toprak iddiasında bulunursa, ABD tarafından tanınmayacağı şeklindeydi²⁹ Fakat değil toprak iddiasında bulunmak, Azerbaycan'ın %20'sini işgal eden Ermenistan ABD tarafından tanınmakla kalmadı, üstelik İsrail'den sonra nüfusuna oranla en fazla ABD yardımı alan ülke oldu.³⁰ Azerbaycan ise Ermenistan'a ambargo uygulamak ve saldırı amaçlı güç kullanmakla suçlandı, ABD Kongresi tarafından kabul edilen, her türlü yardımın kesilmesini öngören Özgürlüğü Destekleme Yasası'nın 907. bölümü adlı karar ile ekonomik ambargoya uğradı³¹ ve tüm eski Sovyet Cumhuriyetleri içerisinde Amerikan ambargosu uygulanan tek ülke konumuna düştü.³²

Günümüzde 907 sayılı ek maddenin uygulanmasının geçici olarak durdurulması Azerbaycan'a bir takım faydalar sağlamıştır, fakat çatışmanın çözümünde hiç bir ilerleme olmamıştır. Olayların gidişatı Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının ABD'nin AGİT'in Minsk Grubu'nun eşbaşkanlarından biri olmasına rağmen ulusal çıkarları açısından hayati önem taşımadığını göstermektedir.

AGİT'in Minsk Grubu'nun Batılı eşbaşkanları arabuluculuk girişimlerinde bulunmuşlardır, fakat Batı'nın ve Rusya'nın çatışmayla ilgili tutumlarında farklılıklar göze batmasa da, asıl nokta Moskova'nın bölgesel etkisinin korunması ile ilintilidir. Şubat 2007 yılında Münih'te düzenlenen Güvenlik Konferansı'nda Rusya lideri Putin'in konuşması yeni bir Soğuk Savaş tehlikesinin habercisi oldu. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya'nın zayıflaması ile NATO'nun yayılmacılığına bir ara gözlerini gözlerini kapadığını belirten Putin, ABD'nin Rusya'nın içişlerine müdahalede bulunmasına asla müsaade etmeyeceğini ve değil Güney Kafkasya, bütün post-Sovyet ülkelerinin Moskova'nın çıkarları dahilinde olduğunu Batı'nın artık anlaması ve kabullenmesi gerektiğini vurguladı. Putin Doktrini olarak da bilinen bu beyanat Rusya Savunma Bakanı Sergey İvanov'un "Rusya BDT ülkelerinde çözülmemiş kalan çatışmalara askeri müdahalede bulunmak hukukuna sahiptir" ifadesiyle Rusya'nın tutumunu tam olarak ortaya koymuştur.

Rusya'nın açık şekilde Ermenistan'a destek vermesi fonunda, Batı'nın da Ermeni yanlısı tutum sergilediği aşikardır. Özellikle 14 Mart 2008 yılında BM Genel Konse-

(28) Amerikalı Analitik Dağlık Karabağ Münakaşasının Halli İle Bağlı Bedbin Prognoz Verib. <http://az.apa.az/news.php?id=228962> (Erişim Tarihi: 12.07.2011).

(29) İsmaylov, Füzuli, Karabağ Konflikli ABŞ'in Global Siyaseti Kontekstinde, Bakü 2001, s. 50.

(30) Kasım, Kamer, "Ermeni Sorunu'nun Uluslararası İlişkiler Boyutu", Ermeni Sorunu El Kitabı (genişletilmiş ikinci baskı), Ankara 2003, s. 129.

(31) Nesirov, Elman, Azerbaycan-ABŞ Münasebetleri (1991-1997), Bakü 1998, s. 17.

(32) Gürbüz, Vedat, "Dağlık Karabağ Sorunu ve Azerbaycan Politikaları 1988-1994", Ermeni Araştırmaları dergisi, sy. 10, (2003), Ankara 2003, s. 102.

yi'nin 62. oturumu çerçevesinde düzenlenen toplantısında karara bağlanan 'Azerbaycan'ın İşgal Edilmiş Bölgelerinde Durum' başlıklı kararına Batılı eşbaşkanların gösterdikleri tepki bunun en açık ispatıdır. Batı'nın Ermeni yanlısı tutumu Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin kurulması, sınır kapılarının açılmasında yönünde Ankara'ya yapılan baskılar zamanı da kendini göstermiştir. 20 yılı aşkın devam eden işgal gerçeği karşısında Batı devletleri Ermenistan üzerinde baskıda bulunmuyorlar veya çıkarları dahilinde değildir. Fakat buna rağmen Ankara'ya baskı yaparak Türkiye-Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına çalışan ABD ve AB Dağlık Karabağ çatışmasında arabuluculuk misyonunda inisiyatifini Rusya'ya bırakmış durumdadır.

Azerbaycan dış politikasında Dağlık Karabağ çatışmasının çözülmesi için gösterilen çabalar bazında Ermenistan ve onu savunan devletlerin çatışmanın çözümüne destek verecekleri inandırıcı değildir. Çatışmanın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözümünde yalnız Azerbaycan tarafı ısrarlıdır. Arabulucular daha çok Ermenistan lehine barış elde etmek için işgale uğrayan devletin tavizde bulunması yönünde baskı uygulamaktadır. Rusya'nın Güney Kafkasya'da ileri karakolu olan Ermenistan'ın, çatışmada ona destek çıkan devletlerin subjektif yaklaşımları devam eden sorunun çözümünde olumsuz etkisini göstermektedir.

Enerji projelerinin daha da gündemde olduğu bir dönemde, özellikle Rusya'nın post-Sovyet mekanını tam olarak kendi etki alanına alma yönünde yürüttüğü siyaset, Batı'nın bölgede gereken etkiyi azaltma çabaları bölgede politik-güvenlik meselelerinin önemini artırmaktadır. Arabulucuların gösterdikleri tek çaba bölgede hiçbir silahlı çatışmanın yaşanmaması, gereken önlemlerin alınması ve istikrarın korunmasıdır. Batı devletleri açısından bu durum Avrupa'nın enerji güvenliğinin sağlanması için, bölgede gerçekleştirilen ve planlaştırılan projelerin önünde oluşabilecek tehlikelerin önlenmesi için gereklidir.

Batı'nın, özellikle Avrupa devletlerinin çifte standartlar siyasetinin ve Ermeni yanlısı tutum sergilemelerinin perde arkasında hangi sebeplerin yattığı hiç kuşkusuz düşündürücüdür. Kanaatimizce, Avrupa devletlerinin Azerbaycan'ın içinde bulunduğu duruma yaklaşımı sırf Ermenistan-Azerbaycan çatışması yönünde değil, Batı Türk medeniyetlerinin çatışması boyutunda şekillenmiştir. Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının uzaması Rusya'nın Kafkasya politikasından kaynaklansa da, gerçekte Batı'nın çıkarlarıyla da birebir uyum göstermektedir. Batı devletleri Ermeni meselesini milli, dini ve psikoloji açıdan göz önünde bulundurarak, Ermenistan'a destek vermektedirler. Bu desteğin kökünde geçmişten miras kalan Türk ve İslam karşıtı zihniyetin yattığını söylemek mümkündür.

Samuel P.Huntington medeniyetlerarası çatışmayı 1) yerel veya mikro düzey 2) küresel veya makro düzey olmakla iki farklı şekilde izah ederek, yerel veya mikro düzeyde olan çatışmaların farklı medeniyetlere mensup komşu devletler arasında, küresel veya makro düzeyde olan çatışmaların ise farklı medeniyetlerin büyük devletleri arasında yaşandığını belirtmektedir.³³

Farklı medeniyetlerin büyük devletleri arasında yaşanan çatışmaların farklı medeniyetlere mensup komşu devletler üzerinde büyük etkisi olduğu ise tartışılmaz bir gerçektir. Bu çatışmalardaki meseleler uluslararası politikanın klasik sorunlarından. Kuşkusuz bu meseleler tarih boyunca devletler arasında yaşanan çatışmaların kaynağıdır. Farklı medeniyetlere mensup komşu devletler arasında yaşanan çatışmalar aynı zamanda medeniyetler arasındaki küresel güç dengesinde meydana gelen değişikliklerden de kaynaklanabilir. Ermenistan Azerbaycan çatışması da geopolitik çıkarlar çatışmasının bir uzantısı olmakla birlikte medeniyetlerarası savaşın da (Batı ve Türk medeniyetleri arasındaki savaşın E.Ş.) potansiyel kaynaklarından.

(33) Samuel P. Huntington, Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, İstanbul 2005, s. 306.

Günümüzde Batı devletlerinin Ermenistan-Azerbaycan çatışmasında sergilediği tutum Batı-Türk medeniyetleri arasındaki savaşın asıl tecessümüdür. Ermeni meselesi tarihsel bir gelenek olan Türk düşmanlığının çok önemli bir parçasıdır. Milli ve dini bakımdan geçmişten miras kalan bu nefret psikolojisinin Azerbaycan'dan daha çok Türkiye'ye yönelik olduğu bir gerçektir, fakat ortada "Ermeni Meselesi" olduğundan bu düşünce ve psikoloji Azerbaycan'ı da kendi kısılcasına almıştır. Çünkü Azerbaycan da Türk ve İslam Dünyası'nın bir parçası, Türk-İslam medeniyetinin taşıyıcılarından biridir. Ermenistan ise Batı'nın çıkarlarına cevap veren bir devlet haline gelmiştir. Bu bakımdan Ermenistan-Azerbaycan çatışmasında dolaylı da olsa destek Ermenistan'a verilmektedir. Burada Ermenistan Batı'nın çıkarlarının uygulayıcısı, Azerbaycan ise onların çıkarlarının gerçekleşmesi yolunda küçük bir engeldir. Şayet çatışmada Azerbaycan'ın lehine kararlar kabul edilirse veya Ermenistan'a baskılar uygulanırsa o zaman Batı'nın "Ermen Kartı" çökebilir.

Sorunun Çözümüne Kavuşamamasında Üçüncü Etken – Ermenistan Devleti

Çatışmanın çözüme kavuşamamasında önemli etkenlerden biri de her iki tarafın Dağlık Karabağ'a diğer taraftan önce geldiğini ve bu topraklar üzerinde kendi varlığının meşru olduğunu iddia etmeleridir. Ermeni iddialarına göre sadece Karabağ değil, Kura nehri ile Aras nehirleri arasındaki bütün Azerbaycan toprakları "Büyük Ermenistan"ın bir parçasıdır, Doğu Ermenistan olarak bilinir.³⁴ Dikkat edilirse, Türkiye'nin doğu illeri Batı Ermenistan, Azerbaycan ise Doğu Ermenistan olarak Ermeni tarihine geçmiştir. Bu iddialar "denizden-denize Büyük Ermenistan" ideolojisinin gerçekleşmesi için komşu ülkelerin toprakları üzerinde yoktan var edilen fantastik hak iddialarıdır. Halbuki belgeler Ermenilerin bölgeye günümüzdeki Dağlık Karabağ sorununa da sebebiyet teşkil eden 1828 yılında Rusya ile İran arasında yapılan Türkmençay

antlaşmasının XV. maddesi gereğince Ruslar tarafından göçürüldüklerini onaylamaktadır. Bu konuda Rusya'nın o dönemde Tahran'daki tam yetkili murahhası ve bilim adamı Nikolay Şavrov çok değerli bilgiler vermektedir: "Biz kolonileşmeye Güney Kafkasya'ya Rusları değil, diğerlerini yerleştirerek başladık. 1826-1828 savaşlarından sonra 1828-1830 yılları arasında iki senede 40.000'den fazla İran Ermenisi ve 84.000 Türkiye Ermenisini en iyi kamu arazilerinin olduğu topraklara yerleştirdik... Bu yüzyıl başında Güney Kafkasya'da sayıları 1,3 milyon olan Ermenilerin 1 milyondan çoğu bu bölgenin yerli halkı olmayıp, bizim tarafımızdan yerleştirilenlerdir..."³⁵

Ermeni tarihçisi M.G.Nersisyan da Türkmençay antlaşmasından sonra Karabağ ve İrevan bölgesine İran ve Türkiye'den Ermenilerin göçürülmesi gerçeğini doğrulamaktadır: "XIX. yüzyılın 20'li yıllarının sonunda bu bölgelere 40.000'den çok, Türkiye'den ise yaklaşık 90.000 Ermeni göçürülmüştür..."³⁶

Göç politikası ile ilgili bilgiler İ.K.Yenikolopov,³⁷ S.V.Şostakoviç,³⁸ Ç.P. Agayan³⁹ ve s. gibi Rus ve Ermeni bilim adamlarının da eserlerinde yer almaktadır. Konuya tarihi gerçekler ışığında bakılırsa, Ermenilerin Dağlık Karabağ'a Azerbaycan türklelerinin kendilerinden sonra geldiklerini ve bu topraklar üzerinde kendi varlığının meşru olduğunu iddia etmelerinin hiçbir dayanağı bulunmamaktadır. Fakat sorunun tarihi belgeler esasında çözüleceği gerçeği hiçbir şekilde yansıtmaz. Zaten Ermenistan Devlet

(34) A.Ş.Mnatsakanyan, O Literature Kavkazskoy Albanii (Kafkas Albanyası'nın Edebiyatı hakkında), Erevan 1969, s. 47-48, 60.; B.A.Ulubabyan, Oçerki İstorii Vostoçnogo kraya Armenii (V-VII vv.) (Ermenistan'ın Doğu Eyaletlerinin Tarihi Kompozisyonları), Erevan 1982, s. 40.

(35) Nikolay Şavrov, Novaya Ugroza Russkomu Delu v Zakavkazye: Predstoyaşaya Rasprodaja Mugani Inorodtsam (Güney Kafkasya'da Rus İşinin Yeni Tehditleri), Sankt-Petersburg 1911, s. 63-64.

(36) M.G.Nersisyan, İz İstorii Russko-Armyanskikh Otnoşeniy (Rus-Ermeni İlişkileri Tarihinden), Erevan 1956, s. 227.

(37) İ.K.Yenikolopov, Griboyedov i Vostok (Griboyedov ve Doğu), Erevan 1954, s. 137.

(38) S.V.Şostakoviç, Diplomatiçeskaya Deyatelnost A.S.Griboyedova (A.S.Griboyedov'un Diplomatik Faaliyetleri), Moskova 1960, s. 154.

(39) Ç.P.Agayan, Rol Rossii v İstoricheskih Sudbah Armyanskogo Naroda (k 150 Letiyu Prisoyedineniya Vostoçnoy Armenii k Rossii) (Ermeni Halkının Tarihi Kaderinde Rusya'nın Rolü), Moskova 1978, s. 220.

Başkanı Serj Sarkisyan kendisinden önceki başkanlar gibi “*hedeflerinin hiçbir zaman Dağlık Karabağ’ı Azerbaycan yönetimine bırakmak olmadığını*” net bir şekilde ifade etmiştir.⁴⁰

Savaş durumu, çatışmanın çıkmaza girmesi hem Ermenistan’a, hem de Azerbaycan’a ağır darbeler vurmaktadır. Fakat Ermenistan sorunun reel çözümünde istekli değildir. O, Rusya ve Batı devletlerinin malum politikaları devam ettiği süre içerisinde “Büyük Ermenistan” ideolojisini gerçekleştirme düşüncesindedir. Halbuki Ermeniler diğer yabancı ideolojilerin “kurbanı” olduğunu anlamakta ya zorluk çekiyorlar, ya da gerçekten anlamamaktadırlar. “Ermenistan’ın dış politikasındaki en önemli aksayan taraf Ermenistan hükümetinin kendi dış politikasına yeterince hakim olamaması ve tam anlamıyla bağımsız olmamasıdır” gibi doğru bir tespitte bulunan araştırmacı Reha Yılmaz’a göre, “bu durumu Ermenistan başkanları da tespit etmişlerdir, ancak bu tespitlerinde ya geç kalmışlar, ya da mevcut durumu lehlerine çevirecek gücü kendilerinde bulamamışlardır. Sonuçta Ermenistan dış politikasına aşırı hakim olmuş ve ulaşılamayacak hedeflere ulaşmaya çalışıldıkça Ermenistan’ın izolasyonu devam etmiş ve bölgedeki bir çok ülke ile sorunları artmıştır”.⁴¹ Sonuçta Ermenistan bölge devletleri ile komşuluk ilişkilerinden uzaklaşarak büyük devletlerin baskı aracına dönüşmüştür. Eğer “Büyük Ermenistan” düşüncesi Ermenistan halkının milli düşüncesi olarak kalırsa, o zaman bölgede hiçbir zaman barış değil, çatışma olacaktır.

Geleceğin Senaryoları

Dağlık Karabağ sorunu yüzünden çıkmaza giren Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının ne zaman ve nasıl sonuçlanacağı konusunda zihinlerde bir takım soru işaretleri bulunmaktadır. Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının çözümü ile ilgili yürütülen çalışmalara dayanarak sorunun gelecek senaryolarını aşağıdaki biçimde belirlemek mümkündür:

- *Kalıcı ateşkes*
- *Savaş*

Kalıcı ateşkes. 1994 senesinde “Azerbaycan’ın topraklarının %20’sinin Ermenistan tarafından işgal edilmesiyle sonuçlanan ateşkes”in sağlanmasına rağmen o tarihten itibaren her iki devlet arasında “ne savaş, ne de barış” gibi belirsiz bir durum söz konusudur. Çatışmanın başladığı tarihlerden itibaren her iki taraf arasında karşılıklı suçlamalar halen devam etmekte ve her iki ülkede karşılıklı olarak birbirilerine asla bir araya gelemecek düşman gözüyle bakılmaktadır. Böyle bir durumda çatışan taraflar arasında uzlaşmanın mümkün olamayacağı ve barışın sağlanamayacağı kanaati oluşmuştur. Ermenistan-Azerbaycan ilişkilerinde ortaya çıkan bu belirsiz ve karmaşık durumu analiz eden Ermeni siyaset bilimci Artyom Vartanyan çatışmayı “közeren sorun” (*smouldering conflict*) olarak tanımlamış, daha uzun süre sorunun çözülemeyeceğini belirtmiştir. Fakat Vartanyan sorunun çözümü için ilkin aşamada Karabağ’ın geçici olarak Rusya’nın mandatlığına verilmesini, bu mandatlığın 20 yıl veya daha uzun süreli devamını önermekte, gelecekte bölgede referandumun yapılması ile Dağlık Karabağ sorunun nihayetinde çözüme kavuşacağını mümkün olabileceğini göstermektedir.⁴² Dolayısı ile Vartanyan Ermenistan-Azerbaycan çatışmasını Rusya’nın tekeline bırakılmasını daha gerçekçi ve makbul bulmaktadır.

Azerbaycanlı siyaset bilimci Samir Hamitov sorunu “labirent” olarak değerlendirmiş,⁴³ diğer bir Azerbaycanlı dış politika uz-

(40) “Azerbaijan and Armenia: Peace Prospects, Military Realities&the Role of the Armenian Diaspora”, Caspian Information Center, no.16, October 2011, pp.2. (<http://www.caspianinfo.com/wp-content/uploads/2011/10/OP-No-16-Armenia-and-Azerbaijan-Peace-Prospects-Military-Realities-and-the-Role-of-the-Armenian-Diaspora.pdf>), (Erişim Tarihi: 30.04.2012).

(41) Reha Yılmaz, “Sovyet Sonrası Dönemde Ermeni Dış Politikası”. http://rehayilmaz.com/index.php?option=com_content&task=view&id=74&Itemid=2&limit=1&limitstart=1 (Erişim Tarihi: 20.05.2010).

(42) Artyom Vartanyan, “Problema Uregulirovaniya Konflikta v Nagornom Karabahe i Rol Mejdunarodnih Organizatçiy” (Dağlık Karabağ’da Sorunun Çözülmesi Meselesi ve Uluslararası Teşkilatların rolü), Moskva 2011, tema dissertatçii i avtoreferata po VAK 23.00.04, (<http://www.dissertat.com/content/problema-uregulirovaniya-konflikta-v-nagornom-karabakhe-i-rol-mezhdunarodnykh-organizatsii>) (Erişim Tarihi: 25.10.2012).

(43) Samir Hamitov, a.g.m., s. 156.

manı Zaur Şiriyev ise “Filistin Sendromu”na benzetmiştir.⁴⁴

Gerçekten de labirentin girişi olsa da, çıkışı zor bulunur ve yolları karmakarışıktır. Labirente girip belirli bir mesafe kat ettikten sonra doğru yolu bulamadıkta giriş ve çıkışın statüsü eşit hale gelir. Böylece, çıkış yolu bulmak ümidi ile sıkılanadek ortada dolaşmaktan başka bir yol kalmıyor. İşte Ermenistan-Azerbaycan çatışması da aynı labirent gibidir. Barış görüşmelerinin 1990’lı yıllardaki ve XX yüzyılın başlarındaki gelişim süreci şöyle bir gözden geçirilirse eğer, sorunun her defa düzene sokulması yolunda durgunluk ortaya çıktığında ve Azerbaycan’ın alternatif çözüm yolları aramaya başladığı zaman karşı taraf veya AGİT’in Minsk Grubu’nun eşbaşkanları hemen yeni öneriler sunarak Azerbaycan’ın görüşmelere olan sarsmış güvenini yeniden sağlamaya çalışıyorlar. Görüşmeler nihai aşamaya geldiğinde Ermenistan tarafının geri çekilmesi sonucu bütün işlemler yeniden durgunluk haline geri dönüyor. Ateşkesin sağlandığı 1994 yılından günümüze değin aynı durgunluk devam etmektedir. Uzun süre zarfında sorunun bu senaryo doğrultusunda devam etmesi olasılığı yüksektir. Çözüm yolunda AGİT’in Minsk Grubu nezdinde hiçbir ilerleme katedilememesi ve her defasında yeniden durgunluk haline gelmesi, dolayısı ile “Filistin Sendromu”na veya “Keşmir Sendromu”na dönüşmesi sorunun daha uzun yıllar devam etmesi yönünde kaygılar uyandırmaktadır.

Savaş. Çatışmanın çözüm yolları bulunamadığı için savaş faktörü daha ağırlık kazanıyor. Fakat olası bir savaş Azerbaycan’a nasıl bir gelecek vadediyor? Ermenistan’ın Rusya ile ittifak kurarak Türkiye ve Azerbaycan’a karşı bölgede tesis etmeye çalıştığı güç dengesi Azerbaycan’ı askeri bir harekate başvurma hususunda dikkatli davranmaya itmektedir.⁴⁵

Kimi analistlere göre, Azerbayca’nın askeri bir harekate başlaması için öncelikle Rusya’nın tarafsızlığını sağlaması gerekme-

tedir. Bunun için Moskova’ya siyasi, askeri veya ekonomik alanda tavizler verilmeli, enerji ulaşımı ve üretimi konusunda Rusya muhatap kabul edilmeli, Azerbaycan topraklarında Moskova’ya askeri üs verilmeli ve Azerbaycan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü’ne üye olmalıdır.⁴⁶

Azerbaycan’ın %20 topraklarını işgal altında tutan Ermenistan’ın bu örgütte yer alması dikkate alınırca, Azerbaycan’ın da aynı örgüte üye olması hiçbir şekilde düşünülemez. Ermenistan bu örgüte üye olmakla kendisini Türkiye ve Azerbaycan’dan korumak istemiştir. Peki, Azerbaycan aynı örgüte üye olmakla kendini kimden koruyacak? Ermenistan ve Rusya’dan mı? Diğer bir taraftan, Azerbaycan’ın BDT’ye üye olması, Gebele Radar üssünü Rusya’ya kiralaması ve Moskova ile geliştirilen enerji alanındaki işbirliği Dağlık Karabağ sorusunda Moskova’nın tutumunda hiçbir değişiklik yaratmamıştır. Dolayısıyla Azerbaycan’ın verebileceği hiçbir taviz Rusya’nın sorunun çözümünde radikal bir değişikliğe giderek Azerbaycan’ı desteklemesine yol açmayacaktır. Azerbaycan yukarıda belirtilen tavizlerde bulunsa bile, değil Rusya’nın tarafsızlığının sağlanması, Azerbaycan kendisi aynı Ermenistan gibi bağımlı bir devlete dönüşecektir.

Kimi analistlere göre de Azerbaycan ordusu işgal altındaki topraklarını ele geçirebilecek geniş çaplı bir askeri operasyonu gerçekleştirebilecek yeteneğe sahip değildir.⁴⁷ Aslında Azerbaycan gelişen ekonomisi ve askeri gücü ile Ermenistan karşısında kıyas edilemeyecek bir üstünlüğe sahiptir.

(44) Zaur Şiriyev, “Azerbaycan’ın Karabağ Politikası ve Stratejik Vizyonu”, Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi, c. 6/12, (2011), Ankara 2011, s. 112.

(45) Gayane Novikova, “Implications of the Russian-Georgian War in the Nagorno-Karabakh Conflict: Limited Maneuverability” Caucasus Edition. (<http://caucasusedition.net/analysis/implications-of-the-russian-georgian-war-in-the-nagorno-karabakh-conflict-limited-maneuverability>), (Erişim Tarihi: 18.09.2012).

(46) Aleksandra Jarosiewicz, Krzysztof Strachota, “Nagorno-Karabakh Conflict Unfreezing” Center for Eastern Studies, p. 6. (<http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2011-10-26/nagornokarabakh-conflict-unfreezing>), (Erişim Tarihi: 18.09.2012).

(47) C.W.Blandy, Azerbaijan: Is War Over Nagorny Karabakh a Realistic Option?, Advanced Research and Assessment Group. Caucasus series 08/17, United Kingdom 2008, p. 7.

Azerbaycan ordusu Ermeni kuvvetlerini işgal altındaki topraklarından da atabilme gücüne sahiptir. Fakat bu çatışma gerçekten Ermenistan-Azerbaycan savaşı olsaydı, Azerbaycan bizzat bunu çözebilirdi. Burada Rusya'nın Ermenistan'a yaklaşık 1 milyar dolar değerinde yasal olmayan silahlar verdiği gerçeğini ve 2010 yılında imzalanan anlaşma gereğince Ermenistan'da konuşlanan Rus askeri üslerinin süresini 2044 yılına kadar uzattığını da hatırlatmak yeterlidir.⁴⁸ Yeni anlaşmanın en önemli maddesi Rusya'nın askeri üslerinin Ermenistan'ın güvenliğini korumasıdır. Eğer Azerbaycan kendi yasal haklarından yararlanarak işgal altında bulunan topraklarını geri alma girişiminde bulunursa, Rusya'nın silahlı müdahalesi ile karşılaşacaktır. Çünkü Ermenistan'ın güvenliği Rusya'nın garantörlüğü altındadır.

Dışarıdan askeri ve politik destek alması da gerçekçi değil. Zaten çatışmanın çözümü yolunda AGİT'in Minsk Grubu'nun kararsızlığı ve devletlerin soruna çifte standartlardan yaklaşımı Azerbaycan'da Batı'ya olan güveni tamamen sarsmıştır. Azerbaycan tarafı Rusya'nın gücünü ve Batı'nın güven vermeyen "dostluğunun" ve kararsızlığının en iyi örneğini Rusya-Gürcistan savaşında gördü. Saldırının esas amacı Rusya'nın hala sert oynayabileceğini göstermekti. Rus ordusu 1990'larda çökmüştü ve Rusya kendi ordusunun artık eski gücünde olmadığı fikrini hafızalardan silmeliydi. Aynı zamanda eski Sovyetler Birliği üyelerine Amerikan dostluğunun ve garantilerinin bir değeri olmadığını da göstermek istiyordu. Küçük bir devlete karşı küçük bir saldırıydı, ama ABD'ye fazlasıyla yaklaşmış bir devlete saldırıydı. Operasyona Amerika'nın tepkisizliği ve Avrupa'nın aldırmaçlığı hem bölgeyi, hem de Doğu Avrupa'yı şaşırttı. Diplomatik notalarla sınırlı kalan ABD eylemsizliğinin gösterdiği mesaj Amerika'nın çok uzak, Rusya'nın çok yakın olduğuydu ve ABD kara askerlerini Orta Doğu'ya bağladığı sürece bu harekete geçememe durumu devam edecekti.⁴⁹ Rusya kuşkusuz bu adımını ABD'nin gerçek çıkar-

larının Güney Kafkasya'da değil, Orta Doğu'da olduğunu düşünerek atmıştır. Nitekim, Gürcistan'a tutamayacak sözler veren Batı'ya Azerbaycan'ın zaten çok önceden güveni sarsmıştır. Desteksiz olduğunun farkında olan Azerbaycan'ın tekbaşına Rusya'yla savaşa tutuşması hiç kuşkusuz onun geleceğini ciddi şekilde etkiler. Diğer bir taraftan, Azerbaycan kendi toprak bütünlüğünü korumak amacıyla askeri operasyonlara başlayacağı takdirde dünyanın demokrasileşmesi için girişimlerde bulunan Batı devletleri ve uluslararası kurumlarla işbirliği, aynı zamanda bu kurumlara entegre sürecinde de ciddi engeller ortaya çıkabilir. Çünkü çatışmanın savaş yolu ile çözümü Azerbaycan'ın işbirliği içerisinde olduğu ve üyeliği bulunan bütün uluslararası kurumlarca asla kabul görmemektedir. Aksi halde Azerbaycan'ın bu kurumlarda üyeliğinin dondurulması ve hatta dışlanması bile gerçekleşebilir. Bununla birlikte devletler ve Ermenistan Azerbaycan'a seçim fırsatı tanımasalar herşeye rağmen savaş tercih edilebilir. Fakat bu, uzun zaman ister. Azerbaycan, işgal altında tutulan topraklarını geri alması için uzun süreli olsa bile uygun stratejik ortamı beklemek zorundadır. Aksi takdirde hazırlıksız savaşa başlamak ülkede ciddi kaosa neden olabilir. Eğer Azerbaycan Ermenistan üzerinde kesin zafer kazanamazsa ve savaş yeniden uzama sürecine girerse, ülkede hoşnutsuzluk başlar. Özellikle burada Rusya faktörü göz ardı edilmemelidir. Azerbaycan kendi yasal haklarından yararlanarak işgal altında bulunan topraklarını geri alma girişiminde bulunursa, ikili anlaşmalar çerçevesinde ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün üyesi olarak Rusya'nın silahlı müdahalesi ile karşılaşacaktır. Rusya'nın askeri müdahalesi dikkate alınırsa, olası bir savaş çok sayıda insan hayatına mal olabilir, yeni toprak kayıplarına yol açabilir.⁵⁰ Dış müdahaleler

(48) Elhan Şahinoğlu, "Rusya-Ermenistan Askeri İşbirliğine Karşı Türkiye-Azerbaycan İşbirliği". <http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=5350&kat1=1> (Erişim Tarihi: 02.12.2003).

(49) George Friedman, Gelecek 10 Yıl, İstanbul 2011, s. 169-170.

(50) Amanda Paul, "Nagorno-Karabakh – A Taking Time Bomb", European Policy Center, p. 2. http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1148_nagorno-karabakh.pdf. (Erişim Tarihi: 18.12.2012).

de hoşnutsuzluğu daha da artırır, sonuçta iç karışıklıklar ve kaos durumu oluşur. Böyle bir durumda Azerbaycan 1990'ların başında olduğu gibi yeniden etnik sorunlarla karşılaşabilir ve ülkenin bağımsızlığı ciddi tehlike altına girebilir. Bu yüzden Azerbaycan uygun stratejik ortamı beklemek zorundadır. Azerbaycan için uygun stratejik ortam ne zaman veya hangi şartlarda oluşabilir?

Ermenistan-Azerbaycan Çatışmasının Çözümü Üzerine Bir Değerlendirme

*Azerbaycan öncelikle askeri eğitimini tamamlamalı, uzun süreli savaşa tam hazır, uzun süreli ekonomik ve politik yaptırımlara dayanabilecek güçte olmalıdır. Dikkate alınması gereken durum dış güçlerin müdahalesidir. Yani burada Rusya ve Batı faktörü göz ardı edilmemelidir. Çatışma gerçekten Ermenistan-Azerbaycan savaşı olsaydı, Azerbaycan tarafı bizzat kendisi bu sorunu çözebilirdi.

*Uygun stratejik ortam Rusya'nın bölgesel güç konumunun tamamen zayıflaması ile oluşabilir. Rus ordusunun zayıflığı konusunda çok şey söylendi ve yazıldı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra söylenenler elbette gerçektir. Ama şimdi önümüzde yeni gerçekler var. Rusya zayıflamadığı ve hatta güçlendiği için Rus jeopolitik sorunu yeniden ortaya çıkmıştır. Post-Sovyet mekanında ortaya çıkan bütün çatışmaların anahtarını elinde bulunduran Rusya Ermenistan-Azerbaycan çatışmasında da kilit konuma sahiptir.

*Uygun stratejik ortam aynen Rusya gibi İran'ın da bölgesel güç konumunu kaybetmesi ile oluşabilir. İran Orta Doğu ülkeleriyle karşılaştırıldığında oldukça güçlü bir devlet gibi görünse de, kendi içinde çok ciddi etnik sorunları var.⁵¹ Bu sorun daha çok Güney Azerbaycan'la ilgilidir. İslam Dünyası'nın halkalarından biri olan Azerbaycan halkının Şii Müslüman, onunla tarihi ve kültürel yakınlıkları olmasına rağmen İran Ermenistan'ın Azerbaycan'a askeri tecavüzünü üstü

kapalı şekilde desteklemiş ve bölgede kendisine stratejik partner olarak Ermenistan'a büyük üstünlük vermiştir. İran-Ermenistan ilişkilerini stratejik ittifaka götüren faktörler içerisinde Güney Azerbaycan ve Dağlık Karabağ sorununun ayrı bir yeri vardır. Dağlık Karabağ sorununun devam etmesi İran'ın çıkarları çerçevesindedir. İran'ın çıkarlarına uygun olarak Azerbaycan topraklarını işgal altında tutan Ermenistan İran'ın kuzeyini Azerbaycan'ın etkisinden koruyan bir etkidir. Dünyanın en önemli stratejistlerinden Zbigniew Brzezinski'nin tabirince, "eğer Azerbaycan istikrarlı bir siyasal ve ekonomik gelişmede başarılı olursa İranlı Azeriler, daha fazla büyük bir Azerbaycan düşüncesine bağlanacaklardır".⁵² Dolayısı ile Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının çözümüne giden yol Güney Azerbaycan'dan başlar. Doğal olarak bu düşüncenin önüne geçmek isteyen İran, Ermenistan'la ilişkilerini artırmakta ve Müslüman bir devletin – Azerbaycan'ın – zayıf kalmasını kendi açısından yaşam kaynağı olarak değerlendirmektedir.

Belirtilen bu varyasyonlar elbette yazarın subjektif düşünceleridir, fakat Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının çözüm yolu hiç kuşkusuz özellikle Rusya'nın ve de İran'ın bölgesel güç konumlarının zayıflamasına bağlıdır.

*Uygun stratejik ortam Ermenistan'ın gittikçe artan ekonomik sıkıntılarından kurtulmak için Azerbaycan'la anlaşmaya varmak zorunda kalması ile oluşabilir. Fakat öncelikle Ermenistan kendisini tamamen Rusya'dan kurtarmak zorundadır. Ermenistan'ın Rusya'ya ekonomik açıdan gittikçe artan bağımlılığı Moskova'nın Erivan'ın diğer devletlerle ilişkilerindeki gelişim temposunu istediği şekilde yönlendirmesine olanak sağlamıştır. Özellikle 2003 yılında Rusya'nın borçlarını ödemesi talebinde bulunması sonucu Ermenistan kendi ekonomisinin stratejik önem ta-

(51) Zbigniew Brzezinski, Brent Scowcroft, Amerika ve Dünya, İstanbul 2012, s. 77.

(52) Zbigniew Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere, İstanbul 1998, s. 122-123

şıyan işletmelerini borç karşılığında Rusya'ya devretmiştir.⁵³

Diğer bir taraftan, Ermenistan'a ekonomik olarak nefes verdiren yegane devletin İran olduğu bir gerçektir. Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan İran'ın Erivan için önemini şu şekilde açıklamaktadır: “İran Ermenistan için çok önemli stratejik bir ülkedir. Yüzyillardır samimi komşuluk ilişkileri içerisindeyiz. Diğer sebepler de vardır. İran bizim için dış dünyaya açılan kapı konumundaki iki ülkeden biridir. İran'ın yaptırımlara uğraması Ermenistan'ın nefes aldığı borunun gittikçe daralması anlamına gelir”.⁵⁴

Fakat bölgede gittikçe büyük bir güç kazanan, uranyumun zenginleştirilmesi yönünde araştırmalarını daha da yoğunlaştıran, Orta Doğu'da ortaya çıkan problemler nedeniyle son devirlerde sık-sık adından söz ettiren ve küresel güçlere meydan okuyan devletlerden biri olarak İran'la iyi ilişkiler içerisinde olmasına rağmen Ermenistan bu nedenlerden dolayı İran'ın ABD'nin muhtemel saldırısına uğradığı takdirde ekonomisinin büyük darbeler alacağını da farkındadır. İran etrafında oluşan uluslararası baskılar ve İran-Batı ilişkilerde yaşanan gerginlikler Ermenistan'ın geleceğini çıkmaza sürüklemektedir. Bu durum Azerbaycan'ın çıkarları çerçevesindedir. Sıkışmış durumda olan Ermenistan Azerbaycan ve Türkiye ile ilişkilerini gözden geçirmek zorundadır. Ermenistan Azerbaycan'ın işgal altında tuttuğu topraklardan çekilmeli, toprak iddialarından vazgeçmelidir. Ancak bu şekilde ekonomik tenezzülden kurtulabilir ve hatta entegrasyon sürecinde ve enerji projelerinde yer alabilir. Aksi takdirde Ermenistan ekonomik olarak Azerbaycan'ın ve Türkiye'nin baskılarına dayanmak zorunda kalacaktır. Bu durumu Ermenistan'ın bazı devlet adamları veya stratejistleri tespit etmişlerdir, fakat bu tespitlerinde ya geç kalmışlardır, ya da mevcut durumu lehlerine çevirecek gücü kendilerinde bulamamışlardır. Örneğin, dönemin Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter Petrosyan “Savaş,

yoksa barış? Karar verme zamanı” isimli ünlü makalesinde savaşın “galibiyet havası”na kapılan Ermenistan açısından yıkıcı sonuçlar doğuracağını belirterek sorunun “çözumsuzlüğü” Ermenistan'ı felakete sürükleyeceğini, uzlaşının şart olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁵ Fakat Ermenistan sorunun çözümünde hiçbir adım atmamakta, Rusya ve Batı'nın politik oyunları devam ettiği süre içerisinde “Büyük Ermenistan” ideolojisini gerçekleştirme düşüncesindedir. Durum böyle devam ettiği sürece Ermenistan Türkiye ve Azerbaycan'ın baskılarına dayanmak zorunda kalacaktır.

Azerbaycan sorunun barışçıl çözümüne taraf olmakla birlikte toprak bütünlüğü konusunda asla taviz vermeyeceğini ve son aşamada gerekirse askeri yola baş vuracağını da belirtmiştir. Dolayısı ile Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının yakın geleceğinde “barış” varyasyonunun yeri bulunmamaktadır. Çatışmanın “uzunsürelili ateşkes” senaryosuna uygun olarak devam edeceği öngörüsünde bulunmak mümkündür. Sorunu sırf “Ermenistan Azerbaycan çatışması” bağlamında değerlendirmek doğru değildir. Eğer bu çatışma gerçekten “Ermenistan Azerbaycan çatışması” olsaydı, Azerbaycan tarafı bu sorunu barış veya savaş yolu ile bizzat kendisi çözebilirdi. Bu değerlendirmelerden şöyle bir sonuca varılabilir: “Savaş ve Barış” meselesinin düzene sokulması gerçek anlamda Azerbaycan ve Ermenistan devletlerinin elinde değildir.

Kaynakça

• AGAYAN Ç.P., Rol Rossii v İstoriçeskih Sudbah Armyanskogo Naroda (k 150 Letiyu Prisoyedineniya Vostoçnoy Armenii k Rossii) (Ermeni Halkının Tarihi Kaderinde Rusya'nın Rolü), Moskova 1978.

• ASLANLI, Araz, “Ermenistan'ın Azerbaycan Topraklarını İşgali Sorununun Hukuki Boyutu: Azer-

(53) Emily Danielyan, “Russia Tightens Grip on Armenia with Debt Agreements”. Headlines I Eurasianet.org. 6 May 2003. Web. 09 Nov. 2010. <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav050703.shtml> (Erişim Tarihi: 05.01.2011).

(54) Eho Moskvi/Peredaçi/İntervyu/Çetverg, 27.01.2011; Serj Sarkisyan Prezident Armenii. <http://www.echo.msk.ru/programs/beseda/744902-echo.phtml> (Erişim Tarihi: 13.04.2011).

(55) Levon Ter-Petrosyan, “Voyna ili Mir? Vremya Prizadumatsya” (Savaş yoksa Barış? Düşünme Zamanı), gazeta “Respublika Armeniya”, №209/1534, Erevan 5 Kasım 1997.

baycan'ın Meşru Müdafaa Hakkı Devam Ediyor mu?" Ermeni Araştırmaları Dergisi, sy. 9, (2003), Ankara 2003, s. 94-117.

• BLANDY, C.W., Azerbaijan: Is War Over Nagorno Karabakh a Realistic Option?, Advanced Research and Assessment Group. Caucasus series 08/17, United Kingdom 2008.

• BRZEZINSKI, Zbigniew, Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere, İstanbul 1998.

• BRZEZINSKI, Zbigniew, SCOWCROFT, Brent, Amerika ve Dünya, İstanbul 2012.

• CABBARLI, Hatem, Ermenistan-Rusya İlişkileri veya Rusya'nın Bir Eyaleti "Bağımsız Ermenistan", Ankara 2004.

• CHİTADZE, Nika, "Gürcistan-Rusya Savaşının Ardından Güney Kafkasya'da Güvenlik", Türk Dış Politikası. Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri, Ankara 2009, s. 121-135.

• DUGİN, Aleksandr, Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım, İstanbul 2004.

• FRIEDMAN, George, Gelecek 10 Yıl, İstanbul 2011.

• GULUZADE, Vefa, Geleceğin Ufukları, Bakü 1999

• GÜRBÜZ, Vedat, "Dağlık Karabağ Sorunu ve Azerbaycan Politikaları 1988-1994", Ermeni Araştırmaları Dergisi, sy. 10 (2003), Ankara 2003, s. 82-108.

• HAMİTOV, Samir, "Dağlık Karabağ Münakaşası 2020 Yılında: Barış, Yoksa Müharebe?", Dirçeliş-XXI Asır Dergisi, sy. 153-154, (2011), Bakü 2011, s. 146-159.

• HASANOV, Ali, Müasir Beynelhalk Münasebetler ve Azerbaycan'ın Xarici Siyaseti, Bakü 2005.

• HUNTINGTON, Samuel P. Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, İstanbul 2005.

• İBRAHİMLİ, Haledin, Değişen Avrasya'da Kafkasya, Ankara 2001.

• İBRAHİMOV, Röşen, "Dağlık Karabağ Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", Karabağ: Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, Kafkaz Üniversitesi Beynelhalk Münakaşaları Araştırma Merkezi, №002, (2010), Bakü 2010, s. 395-438.

• İSMAYİLOV, Elnur, "Türkiye-Ermenistan Münasebetleri Kontekstinde Dağlık Karabağ Münakaşası", Karabağ: Bildiklerimiz ve Bilmediklerimiz, Kafkaz Üniversitesi Beynelhalk Münakaşaları Araştırma Merkezi, №002, (2010), Bakü 2010, s. 169-177.

• İSMAYİLOV, Füzuli, Karabağ Konfliktini ABS'in Global Siyaseti Kontekstinde, Bakü 2001.

• KASIM, Kamer, "Ermeni Sorunu'nun Uluslararası İlişkiler Boyutu", Ermeni Sorunu El Kitabı (genişletilmiş ikinci baskı), Ankara 2003, s. 123-138.

• KASIM Kamer, "Türkiye'nin Kafkasya Politikası: Fırsatlar ve Güvenlik Problemleri", Türk Dış Politikası. Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri, Ankara 2009, s. 61-76.

• KAZİMİROV, Vladimir, Mir Karabahu. Posredniçestvo Rossii v Uregulirovanii Nagorno-Karabaskogo Konflikta (Karabağ'a Barış. Dağlık Karabağ Çatışmasının Çözümünde Rusya'nın Arabuluculuğu), Moskova 2009.

• KOÇARYAN, Robert, "İskat Vıgodı v Sglajivnii Protivoretçiy" (Zıtlıkların Ortadan Kaldırılmasında Çözüm Yolları), Mejdunarodnaya jizn, № 2, (2003), Moskova 2003, s. 28-34.

• MNATSAKANYAN, A.Ş., O Literature Kavkazskoy Albanii (Kafkas Albanyası Edebiyatı Hakkında), Erevan 1969

• MUSTAFA, Aziz, "Vasiteçilerden Növbeti Riyakarlıg", Zaman Gazetesi, 19 Mart 2008.

• NERSİSYAN, M.G., İz İstorii Russko-Armyanskih Otnoşeniy (Rus-Ermeni İlişkileri Tarihinden), Erevan 1956.

• NESİROV, Elman, Azerbaycan-ABŞ Münasebetleri (1991-1997), Bakü 1998.

• ŞAVROV, Nikolay, Novaya Ugroza Russkomu Delu v Zakavkazye: Predstoyaşaya Rasprodaja Mugani İnorodtsam (Güney Kafkasya'da Rus İşinin Yeni Tehditleri), Sankt-Petersburg 1911.

• ŞİRİYEV Zaur, "Azerbaycan'ın Karabağ Politikası ve Stratejik Vizyonu", Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi, c. 6/12, (2011), Ankara 2011, s. 88-117.

• ŞİHALİYEV, Emin, "Psihologičeskaya i Religioznaya Podopleka Armyanskogo Voprosa" (Ermeni Meselesi'nin Psikolojik ve Dini Boyutu), jurnal "Naslediye", №6/48, (2010), Moskova 2010, s. 48-51.

• ŞİHALİYEV, Emin, Ermenistan-Azerbaycan Münakaşası Sivilizasyalararası Münasebetler Kontekstinde, Bakü 2011.

• ŞİHALİYEV, Emin, Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya, İran, Türkiye Rekabetleri ve Ermeni Faktörü, Ankara 2004.

• ŞOSTAKOVİÇ, S.V., Diplomatičeskaya Deyatelnost A.S.Griboyedova (A.S.Griboyedov'un Diplomatik Faaliyetleri), Moskova 1960.

• TER-PETROSYAN, Levon, "Voyna ili Mir? Vremya Prizadumatsya" (Savaş yoksa Barış? Düşünme Zamanı), gazeta "Respublika Armeniya", №209/1534, Erevan 5 Kasım 1997.

• ULUBABYAN, B.A., Oçerki İstoriy Vostoçnogo Kraya Armenii (V-VII vv.) (Ermenistan'ın Doğu Eyaletlerinin Tarihi Kompozisyonları V-VII.Yüzyıllar), Erevan 1982.

• YENIKOLOPOV, İ.K., Griboyedov i Vostok (Griboyedov ve Doğu), Erevan 1954.

İnternet Siteleri

• Aleksandra Jarosiewicz, Krzysztof Strachota, “Nagorno-Karabakh-Conflict Unfreezing”. Center for Eastern Studies. (<http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2011-10-26/nagornokarabakh-conflict-unfreezing>). (Erişim Tarihi: 18.09.2012).

• Amanda Paul. “Nagorno-Karabakh – A Taking time bomb”, European Policy Center. http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1148_nagorno-karabakh.pdf. (Erişim Tarihi: 18.12.2012).

• Amerikalı Analitik Dağlıq Qarabağ Münakaşasının Halli İle Bağlı Bedbin Prognoz Verib. <http://az.apa.az/news.php?id=228962> (Erişim Tarihi: 12.07.2011).

• Artyom Vartanyan, “Problema Uregulirovaniya Konfliktta v Nagornom Karabahe i Rol Mejdunarodnih Organizatçiy”, (Dağlık Karabağ’da Sorunun Çözülmesi Meselesi ve Uluslararası Teşkilatların rolü), Moskva 2011, tema dissertatçii i avtoreferata po VAK 23.00.04. (<http://www.dissercat.com/content/problema-uregulirovaniya-konfliktta-v-nagornom-karabakhe-i-rol-mezhdunarodnykh-organizatsii>). (Erişim Tarihi: 25.10.2012).

• “Azerbaijan and Armenia: Peace Prospects, Military Realities&the Role of the Armenian Diaspora”, Caspian İformation Center, no.16, October 2011, pp.1-2. (<http://www.caspianinfo.com/wp-content/uploads/2011/10/OP-No-16-Armenia-and-Azerbaijan-Peace-Prospects-Military-Realities-and-the-Role-of-the-Armenian-Diaspora.pdf>). (Erişim Tarihi: 30.04.2012).

• Dina Malışeva, “Problemı Bezopasnosti na Kavkaze” (Güney Kafkasya’nın Güvenlik Sorunları). http://www.ca-c.org/online/2001/journal_rus/cac-01/05.malishr.shtml (Erişim Tarihi: 07.02.2003).

• Echo Moskvi/Peredaçi/İntervyu/Çetverg, 27.01.2011: Serj Sarkisyan Prezident Armenii. <http://www.echo.msk.ru/programs/beseda/744902-echo.phtml> (Erişim Tarihi: 13.04.2011).

• Elhan Şahinoğlu, “Rusya-Ermenistan Askeri İşbirliğine Karşı Türkiye-Azerbaycan İşbirliği”. <http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=5350&kat1=1> (Erişim Tarihi: 02.12.2003).

• Emily Danielyan, “Russia Tightens Grip on Armenia with Debt Agreements”. Headlines I Eurasianet.org. 6 May 2003. Web. 09 Nov. 2010. <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav050703.shtml> (Erişim Tarihi: 05.01.2011).

• Gayane Novikova, “Implications of the Russian-Georgian War in the Nagorno-Karabakh Conflict: Limited Maneuverability”. Caucasus Edition. (<http://caucasusedition.net/analysis/implications-of-the-russian-georgian-war-in-the-nagorno-karabakh-conflict-limited-maneuverability>). (Erişim Tarihi: 18.09.2012).

• <http://www.azerbaijan.az/News/newse.html?lang=en&did=2008-03-15> (Erişim Tarihi: 19.05.2008).

• Marat Kenjetaev, “Oboronnoya Promışlennost Respubliki Armeniya” (Ermenistan Cumhuriyeti’nin Savunma Sanayisi). <http://cast.ru/russian/publish/1997/oct-dec/1.html> (Erişim Tarihi: 17.12.1999).

• Natsionalnoe Sobranie Armenii Ratifiçirovalo Ustav Organizatçii Dogovora o Kollektivnoy Bezopasnosti (Ermenistan Milli Meclisi Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü Tüzüğünü Onayladı). (<http://www.newspb.ru/allnews/155192/>) (Erişim Tarihi: 15.04.2003).

• Reha Yılmaz, “Sovyet Sonrası Dönemde Ermeni Dış Politikası”. http://rehayilmaz.com/index.php?option=com_content&task=view&id=74&Itemid=2&limit=1&limitstart=1 (Erişim Tarihi: 20.05.2010).

• Rusya’nın Ermenistan’a Verdiği 800 Milyon Dolarlık Yeni Silahların Listesi Su Yüzüne Çıktı. http://www.mediaforum.az/articles.php?lang=azp&age=00&article_id=20090108032400605 (Erişim Tarihi: 11.11.2011).